

VINDUET

ved

ODD KVAAL PEDERSEN

Da kristendommen kom til Afrika, sier den amerikanske misjonstenkeren Latourette, var den som en dyrebar, fin og følsom plante som nå skulle overføres til et annet land. Man tok planten med seg i en blomsterpotte og reiste av sted med den. I Afrika plantet man den om i nye pottes — og det ble etter hvert mange slike blomsterpottes utover.

Hver misjonsstasjon har vært som en slik blomsterpotte, mener Latourette; den «vannes» med penger fra Europa og stelles om av varsomme misjonærhender. Men selve planten forble en potteplante — en fremmed vekst i Afrika.

Derfor, sier Latourette: Slå blomsterpottene i stykker, slik at røttene kan spre seg i Afrikas jord, slik at planten kan tilpasse seg Afrikas jord, finne næring der og ikke bli som et fremmedlegeme i den afrikanske sammenhengen.

Svært mange har — med mer eller mindre treffende illustrasjoner — hevdet det samme som Latourette. Og mange misjonærer har så ofte lest om og lyttet til ledende misjonsmenns iherdige forsøk på selvransakelse når det gjelder fortiden, og nyorientering overfor fremtiden, at de kjente det som en lettelse da magister Carl Fredrik *Engelstad* (i NOTM nr. 4, 1963) tillot seg å spekulere på om ikke den kristne misjon i et hederverdig forsøk på å la seg belære om og av sine synder og mistak, sto i fare for å la seg prege litt for mye av den almene europeiske selvfornedrelsen når det gjelder forholdet til Afrika i tidligere generasjoner.

Magisterens ord virket faktisk fornyende på mange som hadde en følelse av å være blitt stilt i skammekroken — eller som hadde urolig samvittighet fordi de ikke kunne innse sin skyldighet til å innta denne ydmykende posisjon.

Men selv om man med *Engelstad* håper og tror at Gud vedkjenner seg misjonshistorien med alle dens skrøpeligheter og at det ikke er grunn for oss til å gjøre noe annet — «aller minst påvirket av en besserwissen av noe underlødige karat», gis det tilfeller da man trenger å lytte til mennesker som legger sin bedre viten frem — om det virker aldri så ubehagelig.

Sosiolog om afrikaneren og kristendommen.

Det er f.eks. grunn til å stanse opp ved det foredraget den kjente sosiologen og forfatteren av boken «*African Woman in Search of God*», Mrs. Mia *Brandel-Syriar*, nylig holdt og som er gjengitt i det sør-afrikanske teologiske tidsskriftet «*Credo*». Etter et langt forskerliv i Afrika og Det nære Østen blir det bildet hun

tegner av Afrikas kristningshistorie, ikke bare sosiologens kjølige analyse. Som hun selv sier, er hun blitt vant til å se på Europa og den vestlige sivilisasjonen med sine ikke-europeiske venners øyne.

Med enkle eksempler fra sine omfattende undersøkelser får hun leseren til å reflektere på ny over et tema som trass i at det har vært presentert i mange variasjoner, dessverre fremdeles er aktuelt: Oppfattet afrikaneren — bevisst eller ubevisst — sitt vitnesbyrd etter omvendelse og dåp mer som et passord i porten til en ny livssammenheng, der det religiøse fortonte seg som underordnet i forhold til de sivilisatoriske goder og fordeler som et medlemskap i kirken førte med seg? Og hvilke følger har dette fått for kristendommen i dagens situasjon da kirkeporten ikke lenger er eneste inngang til den vestlige sivilisasjons dennesidige livslykke?

Mange av forfatterinnens eksempler er hentet fra sør-afrikanske forhold, men mye av stoffet kan nok likevel være aktuelt for andre afrikanske miljøer.

I den nye verden som afrikaneren gikk inn i, lærte han ikke bare å lese bibel og salmebok, drikke te og kle seg i vestens klær. Han sendte også barna sine til misjonens skoler, og siden gikk de inn i jobber som misjonæren hadde skaffet dem, eller som de hadde oppnådd takket være misjonærens anbefaling. Misjonærene stelte ikke bare med skolene, de var også formidlere av stipendier og studielån. Kirken ble på denne måten utstederen av de «anbefalinger og introduksjoner» som afrikaneren i økende grad ble avhengig av for å kunne leve og virke i den nye livssammenheng.

Kirken virket også mentalhygienisk gunstig — den ga en viss frihet fra frykt. Guder og ånder som tok hevn, ble avløst av troen på en mild og kjærlig Gud som var villig til å hjelpe og tilgi i ens tilkortkommenhet. Det gjaldt bare å vende seg til Gud på den riktige måten, og «den riktige måten» kunne man lære seg hos misjonærene. Ellers fortonte den kristne Gud seg som sterkere og mer mektig til å gjøre mirakler enn de gamle gudene. Særlig var kvinnene overbevist om at Jesus ville hjelpe dem med å gjøre undre for dem, hvis de bare ba «hard enough».

Og hvis ikke, kunne man alltid gjøre et forsøk med de gamle gudene. For den kristne Gud hadde ikke remplasert dem, men kommet i tillegg til dem — som en mer foretaksom og mektig hjelper, en ekstra beskytter mot mørkemaktene.

Videre ga kirken afrikaneren en ny følelse av tilbørighet og samhørighet. Vennskap oppsto ut fra felles interesser, og i den kirkelige aktivitet sto medlemmer av ulike stammer sammen i et nytt fellesskap. Å være kirkemedlem og å delta i kirkens funksjoner brakte også en betraktelig sosial prestisje, og kirken kunne tilby seremoniell og festivitas i forbindelse med dåp, bryllup og andre familiebegivenheter. Sist, men ikke av minst betydning for afrikaneren, kunne kirken garantere ham en verdig begravelse. (Hvordan kirke og kristendom virket til å fremme kvinne-emansipasjonen, skal vi komme tilbake til i en senere sammenheng.)

Det er klart, sier Mrs. Brandel-Syriar, at alle disse følgene av kristendommen var mer av sosial og materiell enn av etisk og religiøs art. Men man følte det

ikke slik. Det var alt sammen deler av den alminnelige afrikanske streben mot «lyset». Kristendommen var springbrettet på veien mot afrikansk frigjøring og likhet med europeerne.

Tidsskifte og ny bevissthet

I de ti årene som er gått siden Mrs. Brandel-Syriar begynte å interessere seg for «African Woman in Search of God» (en undersøkelse støttet av Institute of Race Relations i Sør-Afrika), har utviklingen gått fort. Afrikaneren har fått mer og mer selvtilitt og det fremmedartede ved kristendommen — det som en gang var garantilappen for dens fortreffelighet — er nå blitt dens minusmerke. Misjonskirkene har mistet en god del makt og innflytelse. Nye «verdslige» institusjoner har overtatt mange av kirkens og misjonens funksjoner. Klubber, foreninger og andre interessefellesskap er dukket opp. Det knyttes nye bånd mellom personer og familier. Man finner nye oppgaver å gå inn for, man morer seg og man slutter vennskaper uavhengig av kirken. Misjonærene kontrollerer ikke lenger skolene, myndighetene styrer med stipendier, studielån og arbeidsformidling. Kirkegang er ikke nødvendig for å bli med i den moderne, siviliserte livssammenheng.

Mrs. Brandel-Syriar sier det slik: «Kristendommen begynner å bli det den egentlig alltid var, men som mange hadde glemt: religion, det vil si, en åndelig kraftkilde som kan forvandle mennesker, ikke ved å gi dem hospitaler og skoler (oppgaver som en moderne regjering kan gjøre bedre), og ikke ved å begi seg ut på den politiske arena, men ved å gi sjelen næring og ånden frihet.»

(Endel av den siste formuleringen kan vel imidlertid neppe gis adresse utover det sørlige Afrika. I store deler av verdensdelen er skoler og hospitaler fremdeles et mektig kristent vitnesbyrd. Arbeidet blant syke og handicappede er evangelieforkynnelse med kjærlighetens handlingspråk. Og for ordens skyld kan man kanskje tilføye: Statlige hospitaler, der de finnes, er i alle fall ikke bedre enn kirkens og misjonenes. Hva imidlertid mange finner en smule betenkelig, er at sykehus og sykearbeid blir for mye en «misjonær-sak» og for lite et naturlig kirkens anliggende.)

Læresetninger betyr minst

Fra Mrs. Brandel-Syriars foredrag står imidlertid siste hovedspørsmål igjen: Hva betyr kristendommen som religion for det afrikanske folk?

Det inntrykk forfatterinnen sitter igjen med, er at læresetningene er det som betyr minst for den afrikanske kristen. Læreforskjellene som blir tillagt så stor betydning i vestlige land, betyr lite eller ingenting for afrikaneren. Lojalitet overfor ens kirke er personlig og sosialt betinget. Følgelig skyldes det sjelden eller aldri læren når en afrikaner går fra et kirkesamfunn til et annet. Hun forteller også om kvinner hun har møtt, som med stor sinnsro kombinerer aktiv kommunisme med aktivt medlemskap i kirken. Også den kristne moraloppfatning har hatt minimal innflytelse på afrikanerens adferdsmønster.

«I virkeligheten blir de fleste sider av dagliglivet betraktet som noe utenfor det

religiøse området, og hva som er rett og galt blir ikke bestemt etter kristne prinsipper. Dette kommer mest tydelig frem i holdningen til sex og penger. Hva europeerne vil se på som synd, vil den afrikanske kristen mest sannsynlig betrakte som en sosial overtredelse, a mistake in good manners.»

Når derfor den kristne religion sjelden oppfattes som en spesiell tro med eksakt formulerte trossetninger, og når det heller ikke er blitt forstått at kristendommen må influere på et menneskes handlingsmønster, er det bare kulturelementet som til fulle blir akseptert av det afrikanske folk. Og først og fremst dreier det seg om gudsdyrkelse i form av riter og bønn. Det er i felles tilbedelse og enda mer i felles sang og dans at afrikaneren opplever Guds nærvær. I et kort, men herlig øyeblikk kjenner han sjelens hunger mildnet.

På denne bakgrunn mener Mrs. Brandel-Syriar å kunne påvise at afrikaneren gjennom den kristendomsform misjonærene brakte, er blitt religiøst sulteforet, og hun spør: «Hvorfor er kristendommen, eller rettere sagt: den europeisk formulerte og europeisk tilpassede kristendomsform mislykkes?»

At den har mislykkes, mener hun er et faktum. I de afrikanske statene ser man hvordan gammel tro og gamle hedenske riter kommer til heder og verdighet igjen. I Sør-Afrika har man nær på 3 000 avsporede sekter, mange av dem kan neppe kalles kristne selv om de benytter bibelsk stoff og gammeltestamentlig språkbruk.

Spørsmålet er ikke hvorvidt kirken er for mye eller for lite «verdslig», om den er moderne eller umoderne, om den er vanskelig eller enkel. Hele saken dreier seg, etter forfatterinnens mening, om det forhold at europeiske kirker er for europeiske. Derfor kan de ikke gi afrikaneren det han lengter etter å kunne gi uttrykk for.

Mrs. Brandel-Syriar peker på at enkelte afrikansk-pregede kristensamfunn har funnet frem til sin egen måte å uttrykke sin tro på. Hun gir misjonærene det råd å studere disse samfunn og samtidig tenke gjennom sitt oppdrag og budskap. Hvordan kan man avkle budskapet dets kultur- og miljøbestemte innpakning? Hvordan skille ut det klare, enkle og sannsynligvis universelle uten at kristendommen skades i sin substans?

Hun siterer i denne sammenheng kirkeledere i Afrika som har gitt uttrykk for det samme. En av dem sier: «Vi trenger et afrikansk presteskap som ikke gjennom opplæring og studium har mistet kontakten med sitt folks åndelige behov, et presteskap totalt integrert i afrikansk liv, et presteskap som er i stand til å uttrykke kristne sannheter på en afrikansk måte».

Resept og skepsis

Konklusjonen på foredraget ble: «Jeg tror at de kristne kirkers oppgave i Sør-Afrika først og fremst må være å stimulere sine afrikanske medlemmer til å delta aktivt og ledende i formingen av deres egen religion. Og hvis de europeiske kirker ikke tillater en slik utvikling av ekte, afrikansk kristendomsform innenfor kirkens vegger og under sindig, ærbødig ledelse, vil utviklingen finne sted utenfor kirkens synskrets og uten at kirken kan øve innflytelse på den».

Det bør vel nevnes at adskillige andre har stilt den samme diagnose og utstedt en resept som langt på vei ligner den ovenfor siterte. Men man har også opplevd, bl. a. i Sør-Afrika og Tanganyika, at afrikanske kirkemenn selv har funnet det riktig å bremse på afrikaniseringen.

I denne sammenheng kan man kanskje spørre hvorvidt dette skyldes at disse kirkemenn etter hvert har mistet kontakten med sitt folks egentlige liv og blitt «black Englishmen» eller «black Norwegians», eller om det skyldes at de kjenner livet i kraal og lokasjoner så godt at de vet hvor mye eller hvor lite deres frender «tåler» av det gamle.

Det er også mulig at endel reagerer negativt, f. eks. på «trommeliturgi» fordi den introduseres av folk som de mener er uønsket nasjonalromantiske på afrikanernes vegne eller av folk som mer eller mindre bevisst virker som om de hyller apartheid-ideologiens slagord: «Utvikling etter egne linjer».

Flere sider av dette problemkompleks vil for øvrig bli belyst når den all-afrikanske lutherske kirkekonferansen trer sammen i Addis Abeba neste år. På forhånd er det lagt opp et studieprosjekt som nå drøftes rundt om i de lutherske kirkene i Afrika.

Spørsmålet burde utvilsomt også vies stor oppmerksomhet i Europa.

Afrikansk oppdragelse og «deres skole»

«Herre, jeg er meget trett
Jeg er født trett
Og jeg har vandret meget siden hanen gol.
Og det er en bratt sti som fører opp til deres skole
Herre! Jeg vil ikke gå i deres skole mer
Gjør slik at jeg ikke behøver å gå der mer!

Jeg vil sove min siesta under tunge mangotrær
og våkne når de hvite menns sirene hylter
og fabrikken
som en båt for anker
spyr ut sitt svarte mannskap over bygden
Herre! Jeg vil ikke gå i deres skole mer
Gjør slik at jeg ikke behøver å gå der mer!

Negrene, vet dere, har allerede slitt for meget
Hvorfor skal vi også lese bøkene
som taler om ting som ikke finnes her?
Og dessuten er den kjedelig, deres skole.

Like kjedelig som
disse herrene fra byen
disse herrene som er som herrer skal være,
som ikke kan danse i måneskinnet om natten mer,
som ikke kan gå på nakne føtter mer,
som ikke kan fortelle historier om kvelden mer.
Herre! Jeg vil ikke gå i deres skole mer.

Selv om disse linjer fra Guy Tiroliens «En liten negerguttus bønn» (oversatt av Yngvar Ustvedt) kanskje ikke var ment slik, korresponderer de på mange måter med de adskillig mer prosaiske betraktninger omkring afrikansk oppdragelse og undervisning som den amerikanske professor Marvin D. *Solomon* på grunnlag av sin erfaring fra UNESCO-arbeid i Afrika nylig kom med i «Samtiden».

Jevnt over gjorde de store kolonimaktene i Afrika få eller ingen forsøk på å ta hensyn til de innfødtes oppdragelsessystemer, hevder han. «Misjonærene unnagikk vanligvis spørsmålet helt — kanskje med et par unntagelser. Moderne undervisningssystem er av opphav og natur vesentlig vestlig, det er fullstendig fremmed for den innfødte og tar i alminnelighet sikte på behovene i et industrielt samfunn. Misjonæren, koloniherrn og representanten for den tekniske utviklingshjelp har det til felles at de i dag som i gammel tid forsøker å innføre sine egne tanker om opplæring av afrikaneren.»

Etter professorens mening er det to måter afrikanske skoler kan utvikle seg på: Den ene er å se bort fra fortiden og glemme den. Men han betviler at et eneste fornuftig menneske i vesten ville gå inn for å rive ned den tradisjonelle landsbystrukturen, knekke stammefølelsen og stoppe fortellingen av folkemytene — i det hele forvandle folkets liv og levnet totalt.

Han har mer tro på det annet alternativ: Bygge på fortiden, ta vare på de verdier og særmerker som kan passe inn i et moderne samfunn og gli rolig over fra den nåværende kultur til fremtidens samfunn. «På den måten ville man unngå å rive i stykker samfunnsstrukturer og menneskeliv.» Men for å kunne følge en slik linje, trenger man en analyse av fortiden og nåtiden og en sann forståelse av de krefter som skaper samtiden. Tre sider må granskes: Man må forsøke å forstå det afrikanske stammemennesket slik det er blitt opplært med sikte på å overleve som biologisk vesen og som menneske. Man må undersøke på hvilke måter kolonimaktens tenkemåte har satt sine spor i koloniens skolesystem og hvorledes koloniherrns idegrunnlag har formet afrikaneren. Det tredje felt er det grunnleggende undervisningsspørsmål som afrikaneren står overfor: Opplæringens nye siktepunkt, fra det rent personlige ansvar for hjemmet til et sosialt og samfunnsmessig ansvar.

Afrikas egentlige skoleproblem er ikke spørsmålet om skolehus, audiovisuelle hjelpemidler, lærerutdannelse og lærerlønninger (alt for stor oppmerksomhet er

etter professorens mening rettet mot disse «relativt små problemer»), men overføringen av ansvar for oppdragelse og undervisning fra hjemmet og familien til samfunnet. «Denne overgangen fra oppdragelse som et biprodukt av den kulturelle rutine til en fast og regulert oppøving slik man finner det i bokkulturens undervisningsprogram, er i bunn og grunn skolens og undervisningens problem i Afrika».

Misjonærenes verdisystem

I en anerkjennende omtale av misjonærenes skoleinnsats, sier professor Solomon: «Mange av misjonærene har etter mitt syn gjort et viktig arbeid langt utenfor religiøse dogmer og organisert undervisning. Takket være deres iherdige anstrengelser er det oppstått et slags vestlig verdisystem. Dette verdisystem blir kanskje ikke godtatt av alle, kanskje ikke av de fleste afrikanere. Men det har gitt primitive afrikanere en målestokk som hjelper dem til å vurdere alle likt – i motsetning til et system som vurderer ens egen landsby eller klan etter ett sett verdier og som bruker ganske andre verdier i bedømmelsen av andre grupper og personer. Personlig tror jeg at opprettelsen av et absolutt verdisystem i bunn og grunn er misjonens virkelige siviliserende innflytelse i Afrika».

Når det gjelder misjonærenes holdning til stammens lover, skikker og tradisjoner, mener professor Solomon at det minst er to syn som gjør seg gjeldende, også i dag. Den ene gruppen mente og mener at treningsritualer og innvielsesseremonier er av det onde og derfor må bekjempes for at undervisningen kan begynne fra grunnen av etter vestlig og kristent opplegg. Den andre gruppen tror at det er meget «godt» i innfødt tro og skikk, og at undervisningen skulle kunne skape en utvikling og vekst fra gammel tro og sedvane og frem mot kristendommen.

Professor Solomon siterer en dialog hvor disse motsetningene kommer frem:

Raum: Innvielses- og treningsritualer er blitt sløyfet i visse deler av Afrika og er derfor ikke strengt nødvendige for stammens liv.

Mumford: Avskaffelsen av ritualene er det første skritt mot oppløsning av stammene.

Raum: Seremoniene fører til adskillelse av aldersgruppene, mannssamfunn og andre «egenmektige og selvopptatte sosiale grupper» i motsetning til de «Gudgitte, naturlige sosiale grupper» – familien og klanen.

Mumford: Det later til at en Gud-gitt naturlig gruppe er en som er i overensstemmelse med vesterlandenes skikker.

Raum: Om man innrømmer at ritualene har en viss verdi for oppdragelsen, kan denne verdien ikke sammenlignes med den verdi en europeisk oppdragelse kan gi, og de stammer som holder mest krampaktig fast ved ritualene, er de mest tilbakeleggende, f. eks. masaistammen.

Mumford: Dette er bare sant hvis en vestlig målestokk er den eneste brukbare, men er det ikke mulig at Afrika har sin egen målestokk for fremskritt?

Raum: Seremonier innenfor kirken skaper forvirring med hensyn til skillelinjene mellom kristendom og hedenskap.

Mumford: Hvorfor skal det være skillelinjer, hvorfor ikke en gradvis utvikling? Herr Raum bruker øyensynlig kristendommen som middel til å oppløse stammene, det er utvilsomt en farlig politikk som sannsynligvis vil skade kristendommen.

Slik står syn mot syn når det gjelder afrikaneren og hans oppdragelses- og undervisningssystem, kommenterer professor Solomon, og han legger til: «Hva begge disse misjonærene later til å glemme, er at afrikaneren etter all sannsynlighet vil komme til å skape ikke bare sitt eget oppdragelsessystem, men også sin egen utgave av kristendommen — og ingen av delene kommer til å være vestlig preget».

Kvinner på offensiven i Afrika

Et kvinneseminar i Øst-Afrika hvor blant andre Mrs. Maria Nyerere deltok, sendte i april i år en rekke resolusjoner til regjeringen hvor de krevde en ny bygningslov med minimumskrav til helse- og sanitæranlegg og tiltak for å få reist hus til familier med lave inntekter. Seminaret oppfordret kvinnene i Øst-Afrika til å delta i krigen mot analfabetismen, og videre krevde det lik rett til utdannelse for både gutter og piker. Ellers ble det gitt uttrykk for at ingen burde få lov til å gifte seg før fylte 18 år, og det ble satt frem krav om at også kvinner skulle få rett til å eie og arve eiendommer.

Mrs. Nyerere sa på seminaret at kvinnene i Øst-Afrika kunne spille en avgjørende rolle når det gjaldt utviklingen i deres land. Med alt det som har vært sagt og skrevet i Europa om kvinnes ydmykende stilling i Afrika, lyder det kanskje vel optimistisk å tillegge henne en slik betydning. Men skal man tro hva forskere hevder etter inngående studier i marken, er det gjengse og populære synet på kvinnen i Afrika basert på altfor overfladiske iakttagelser.

I det før nevnte foredraget sier Mrs. Mia Brandel-Syriar at det er kvinnene som har puffet på og åpnet seg for kristendommen og den moderne verden. Det er kvinnene som står bak undervisning av barna og som gir den religiøse undervisning.

En undersøkelse fra Dahomey var den første som påviste at kvinnene i betydelig grad er mer progressive og pionér-innstilt enn mennene i Afrika. Kvinnene krever rettigheter og nyordninger på mange av livets områder, mens mennene bare er progressive når det innebærer økonomiske fordeler. Mrs. Brandel-Syriars erfaring går i samme retning: «Iveren etter å bli kristen, sivilisert og utdannet, dvs. «moderne», er større blant kvinnene enn blant mennene. Grunnen er ikke vanskelig å oppdage. Det som for kvinnen betyr større rettigheter og muligheter, betyr for mannen restriksjoner på hans tidligere frihet og makt, et økt ansvar og slutt på latmannslivet».

Kirken og misjonen har hatt stor betydning for kvinne-emansipasjonen, fortsetter hun. Den gjorde det mulig for henne å bli respektert som individ, og etter som kristendommen også ble introdusert i form av doktor og dommer, kom hun også til å se på de instanser de sto for, som beskytter av hennes menneskerettigheter.